

Figuri și figurație într-un discurs memorialistic al lui Constantin Argetoianu

Florinela FLORIA *

Key-words: *Greimas semiotics, actantial model, figurative, thematic and axiological analysis of discourse*

Ne oprim, în lucrarea de față, asupra unui fragment din memorialistica lui Constantin Argetoianu. Om politic cunoscut în perioada interbelică, memorialistica lui relatează despre elementul spectaculos, de senzație din culisele vieții politice românești din vechiul Regat. Cariera politică a lui Constantin Argetoianu este impresionantă. Ministru al Finanțelor, al Agriculturii, al Internelor în diverse cabinete, ajunge unul din apropiații regelui Carol, ocupând funcții importante în aparatul de stat carlist. În calitatea sa de ministru, dar și de consilier regal, este solicitat să intervină în conflictul iscat între rege și fratele său, prințul Nicolae, a cărui căsătorie nu este acceptată de suveran. Deoarece prințul nu se supune hotărârii domnitorului, este în cele din urmă exclus din rândul membrilor Casei Regale. Istoria „creșterii și descreșterii” prințului Nicolae de Hohenzollern este prezentată în volumul *În umbra coroanei României* pe filieră memorialistică, istoricul Gheorghe Buzatu adună fragmente revelatorii pentru această situație din însemnările principelui Nicolae, ale regelui Carol al II-lea și ale unor politicieni – C. Argetoianu și Mihai Fotin Enescu. În desfășurarea evenimentelor, C. Argetoianu este nu doar observator ironic, ci, uneori, martor sau participant activ.

Abordarea pe care o propunem este susținută de modelul semiotic al lui Greimas de analiză textuală, conform căruia nivelul semantic profund asociat unui discurs este corelativ unuia sau mai multor programe narrative în care sunt angajate elementele sale figurative. Analiza discursivă pe care o vom întreprinde este una figurativă și axiologică, având ca suport două fragmente din *Însemnările* lui Constantin Argetoianu în care realitatea sa actanțială este de actor principal. Semantica discursului memorialistic analizat este, în spiritul lui Greimas, structurală, evidențiind un sistem complex de relații actanțiale. Secvența conclusivă a corpusului nostru – și a angrenajului discursiv – va releva un pact de lectură ce-și propune, dincolo de veridicitatea narativă, conformitatea cu o etică politică superioară.

* Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău, România.

1. Figuri și valori

Secvența textuală la care ne referim este construită în jurul unui obiect de valoare – căsătoria secretă a prințului Nicolae cu Ioana Doletti. Încercările prințului de a-și legitima căsătoria, confruntate cu obstacolele pe care le întâmpină din partea regalității sunt tot atâtea programe narative ale discursului. Narativitatea este astfel afirmată ca o succesiune de virtualizări și realizări atât în relația dintre subiect și obiectul de valoare, dar și în relația intersubiectivă. Enunțurile de stare (de tip conjunctiv sau disjunctiv) vor suferi transformări modalizate, ceea ce va duce în final la schimbarea statutului subiecților participanți la comunicarea discursivă.

Structura de suprafață a discursului evidențiază o tripartiție actorială care domină sintaxa narativă, Nicolae, investit cu rolul tematic de „prinț de Hohenzollern, membru al familiei regale”, C. Argetoianu, „consilier al regelui” și Carol, „regele”. Cele trei instanțe discursive vor cunoaște, în planul gramaticii narative, schimbări de roluri actanțiale. Nicolae este *subiect* în relația cu subiectul de valoare „căsătoria”, apoi *destinatar* în relație cu *destinatorul* – regele – care dispune anularea căsătoriei. C. Argetoianu intervine ca *subiect al înfăptuirii* („sujet de faire”) dispoziției regale. În sfârșit, actul legislativ la care se face apel pentru anularea pe cale juridică a căsătoriei se instituie ca *anti-subiect* în relația cu subiectul – Nicolae.

Obiectele de valoare în jurul cărora se constituie țesătura de relații figurative de la nivelul discursului sunt, deci, „căsătoria” ca eveniment și „registru” de la primăria Tohani care îl consemnează. Diferența dintre ele este aceea dintre un obiect cultural imaterial și un obiect figurativ cu statut semio-narativ de *actor*. Cele două obiecte de valoare vor genera două programe narative, unul pe relația „Nicolae” – „registru” – „Rege” (cu intervenția unui *adjuvant* – Argetoianu) și altul pe relația „Nicolae” – „căsătorie” – „Rege” (cu intervenția factorului „rege”). Regele este *destinatorul*, cel care „propune” traiectul narativ care se va răsfrânge asupra actorului care ocupă poziția actanțială de *destinatar*, Nicolae. *Adjuvanți* („sujet de faire”) vor fi C. Argetoianu și un actant impersonal, legea, care funcționează ca un *anti-subiect* față de *subiectul* Nicolae („anti-destinatar”).

Căsătoria lui Nicolae se realizase deja în momentul apariției în scenă a lui C. Argetoianu și a regelui. Dorința matrimonială a prințului („vouloir-faire”) se conjugase fericit cu posibilitatea înfăptuirii („pouvoir-faire”) într-o mică localitate de provincie aflată departe de raza de acțiune a regelui. La auzul veștii, strategiile orchestrate de polul puterii vor viza, *après coup*, virtualizarea unei realități, virtualizare modelată *factitiv* – „anularea de fapt a căsătoriei prin înlocuirea registrului stării civile din comuna Tohani” și *deontic* – „anularea legală a căsătoriei în fața tribunalelor”. Calitatea de consilier a lui Argetoianu cerea o competență sporită atât în domeniul lui *savoir* (a fost informat de cele petrecute înaintea regelui), cât și în domeniul lui *devoir*. Competența factitivă a adjuvantului este solicitată de rege printr-o întrebare directă: „ce facem?”, incluzându-se și pe el în subiectul colectiv al predicatului modal. Soluția propusă și acceptată – performanța factitivă – este comiterea unui fals în acte: „Actul prințului Nicolae e cel din urmă registru [de la primăria Tohani, n.n.]. Ridic registrul de la primărie și-l înlocuiesc cu unul nou, în care voi copia toate actele anului până la și în afară de actul prințului – și gata!” (p. 103). Eliminarea semnificantului discursiv atrăgea, practic, după sine, invalidarea semantică.

Sistemul semiotic funcțional în baza izomorfismului dintre planul conținutului și cel al formei se vede redus la una dintre componentele sale, semnificatul. În lipsa unei referințe formale, stabilirea finală a semnificației devenea minimală.

Considerăm deci că programele narrative decelabile în discursul-obiect cuprind o suită de enunțuri jonctive care probează conjuncția / disjuncția subiectului cu obiectul de valoare. Remarcăm existența a două sisteme jonctive, alcătuite, fiecare, dintr-o joncțiune sintagmatică (conjuncție și disjuncție având același subiect) și o joncțiune paradigmatică (concomitența logică a unei conjuncții și disjuncții având subiecte diferite).

Dacă notăm obiectul de valoare „registru stării civile” cu Or, programul narativ care îl înglobează ar putea avea următoarea reprezentare schematizată:

	<i>Joncțiune sintagmatică</i>
<i>Joncțiune paradigmatică</i>	a) $(S1 \cap Or) \rightarrow (S1 \cap Or)$
	b) $(S2 \cap Or) \rightarrow (S2 \cap Or)$

Fig. 1. Programul narativ Or – „registru stării civile”.

S1 este reprezentat de Nicolae, aflat, într-o primă fază, ca *subiect realizat*, în conjuncție cu obiectul de valoare. El va deveni subiect virtual în urma procesului de transformare (reprezentat prin „→”) al cărui agent este S2 – C. Argetoianu, delegat de rege în acest sens. Acest proces reprezintă, în planul gramaticii narative, o virtualizare tranzitivă a lui S1, o deposedare a lui S1 de obiectul de valoare (relația a). În relația b), datorită competenței factitive cu care este înzestrat, S2 (C. Argetoianu) trece din faza inițială disjunctivă în cea de subiect real, aflat în conjuncție cu Or: el sustrage registrul în materialitatea sa. Competența factitivă este, însă, de tipul faire-faire, Argetoianu folosind serviciile unor adjuvanți: „Eram numai trei în curent cu operația: prefectul, Soneriu și cu mine” (p. 103). Ne vom referi la Argetoianu ca S2 și subiect „de faire” datorită importanței rolului pe care îl joacă în „chestie”.

Procesul de transformare devine o realizare reflexivă, prin însușirea obiectului de valoare de către S2, în același timp actor al transformării. Transformarea de stare este modalizată factitiv, competența factitivă a subiectului transformator S2 este recomandată de către *destinator* – regele pentru a fi utilizată împotriva *destinatarului* Nicolae:

Destinator \rightarrow $S2 \cap O$ (Destinatar \cup Or).

Obiectul complex este, în acest caz, disjuncția vizată a destinatarului (S1, Nicolae) de Or.

Obiectul de valoare „căsătoria” va fi inclus în alt program narativ. Diferența dintre cele două programe (enunțuri ale înfăptuirii – „énoncés de faire” sau „fapte”, în denominarea memorialistului) este precizată de S enunțator intradiscursiv, care nu este altul decât subiectul transformator (S2) din programul narativ anterior: „Am făcut atent pe suveran că ne găseam în fața a două fapte deosebite: căsătoria și schimbarea registrelor” (p. 103). Nu-l putem contrazice, observând că, deși S1 (Nicolae) rămâne neschimbat, obiectul de valoare și celălalt subiect al relației se schimbă. Obiectul de valoare „căsătoria” (Oc) diferă atât la nivel formal, lexematic, cât și la nivel semantic profund de Or prin absența semelor |concret|, |material|. S3

prezent în relația cu Oc este, de asemenea, un actant impersonal: legea (Statutul Casei Regale). S3 se comportă ca un anti-subiect față de S1, dar poate institui o relație de conjuncție / disjuncție cu Oc:

	<i>Joncțiune sintagmatică</i>
<i>Joncțiune paradigmatică</i>	a) $(S1 \cap Oc) \rightarrow (S1 \cup Oc)$
	b) $(S3 \cup Oc) \rightarrow (S3 \cap Oc)$

Fig. 2. Programul narativ Oc – „căsătoria”.

S1 este subiect real în prima parte a relației a), dar, prin intervenția S3 (tribunalul Ilfov), căsătoria este anulată. Deposedarea lui S1 de obiectul de valoare este o virtualizare tranzitivă (S1 devine subiect virtualizant prin apelul regelui – destinatar la justiție – „sujet de faire”). Relația lui S3 cu Oc este, în prima parte a schemei b), virtuală, dar cunoaște realizarea prin confruntarea dintre cazul general, transcendent, al textului de lege și cazul particular, imanent, al speței. Transformarea finală reprezintă o realizare reflexivă, modalizată în termenii unui „devoir-faire” ce gestionează și legitimează comportamentul social al indivizilor / subiecților.

Și în acest caz, mandatarul acțiunii este regele:

Destinator \rightarrow S3 \cap O (Destinatar \cup Oc).

Obiectul complex este disjuncția destinatarului (S1, Nicolae) de obiectul de valoare Oc. *Destinatorul* produce astfel un dublu proces de atribuire a obiectelor de valoare, în timp ce *destinatarul* suferă o dublă deposedare de obiectele sale de valoare, căsătoria și documentul care o legitima, devenind astfel subiect virtualizat.

Relația *destinator – destinatar* este, în mod evident, asimetrică. Cei doi interacționează de pe poziții ierarhice inegale, ce vor fi mai evidente în următoarea secvență discursivă analizată. Deocamdată, Nicolae este *pacient* al directivelor regale. Deși făcuse prima mutare în apropierea obiectelor de valoare, ca subiect de stare al unor enunțuri conjunctive, nu s-a putut opune voinței regelui care, deși manifestată „în aval” de la producerea evenimentului, l-a privat de obiectul dorinței sale. Schimbul de valori dintre cei doi se face prin simultaneitatea „apropriere” vs „deposedare” numită de A. J. Greimas *probă* (epreuve).

Corespondentul probei, darul (le don) este caracterizat de „atribuire” și „renunțare” (*Du sens II*, p. 39):

	ACHIZIȚIE	PRIVARE
PROBĂ	apropriere	deposedare
DAR	atribuire	renunțare

Fig. 3. Comunicare participativă

Destinatorul poate alocă diverse atribuiri destinatarului, fără a renunța la valorile pe care le posedă. Această situație pare a caracteriza relația dintre rege și Argetoianu, aflați pe o axă destinator – destinatar. Deși Argetoianu acționează la comanda suveranului, acesta nu-și pierde din prerogative. Acest tip de comunicare, în care atribuirea de valori destinatarului nu impune o renunțare din partea destinatarului este numită de A.J. Greimas „comunicare participativă”. Ea indică nu atât o relație simetrică între parteneri, cât instituirea unei situații fiduciare de co-enunțare.

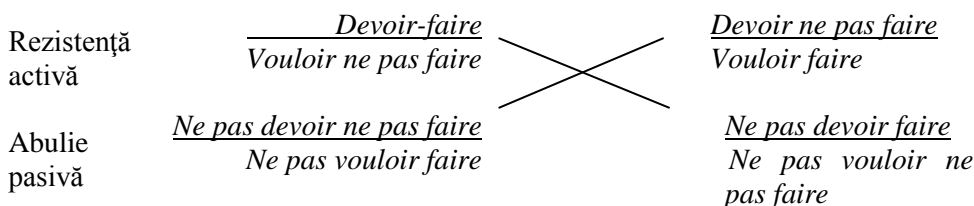
Relația dintre predicat este posibilă pe cele două deixis: pe axa (deixis) pozitivă este prevăzută soluția pozitivă, urmarea prescripției care aduce după sine permisivitatea regelui. Deixisul negativ este axa interdicției. Relația pe orizontală este imposibilă, datorită adversativului „ori” din discursul regelui. Voința lui este ultimativă, posibilitatea de mișcare a lui Nicolae este delimitată de „vouloir-faire”-ul regal.

Voința lui Nicolae și posibilitățile sale de acțiune („vouloir-faire”) vine în contradicție cu „pouvoir-faire” impus de Carol. Astfel, Nicolae

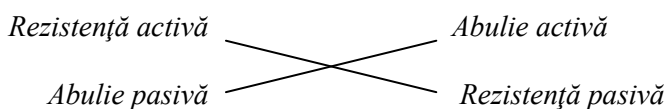
<i>poate</i>	„să o vadă cât vrea”	<i>Pouvoir-faire</i>
	„să o instaleze undeva singură”	<i>Vouloir-faire</i>
<i>trebuie</i>	„să plece singur”	<i>Devoir-faire</i>
	„să nu locuiască împreună cu d-na Doletti”	
	„să stea șase luni departe de țară”	
	„nu se va înapoia decât cu voia regelui”	

Fig. 4. Arhitectura modală a prescripțiilor

Careul contradicției dintre predicat :

Rolurile actanțiale ale subiectului care refuză se înscriu în careul:

Într-un dispozitiv modal al compatibilității dintre „devoir-faire” și „vouloir-faire”, rolurile actanțiale ar fi fost de conformitate (obéissance) și voință (volonté) ce respectă și acceptă contractul narativ. Având în vedere prioritatea acordată lui „devoir-faire” față de „vouloir-faire”, relația dintre destinatar și destinatar apare ca un contract injonctiv:

$$| \text{Devoir-faire} | \rightarrow | \text{Vouloir-faire} |.$$

Abordarea semiotică a unui fragment de discurs memorialistic ne-a permis observarea figurativității de ordin actanțial, motivând interesul lucrării de față pentru genul memorialistic, care se dovedește „un joc discursiv ritualic” (Pătruț, Cmeciu: 2010). Programele narative identificate în spiritul semioticii greimasienne conturează liniile de forță ale interacțiunii intradiscursive din textul autoreferențial al lui

Constantin Argetoianu, în același timp o reflectare complexă a societății contemporane autorului lor. Conștiința auctorială dublează, în spirit ironic și sarcastic, enunțarea memorialistică, a cărei investigare din perspectiva unei semiotici a pasiunilor ar putea face obiectul unei alte lecturi analitice.

Bibliografie

- Argetoianu 1991: Constantin Argetoianu, *Pagini memorialistice (1931 – 1937)*, în Prințul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra coroanei României*, documente, amintiri și comentarii editate de Gh. Buzatu, în colaborare cu Stela Cheptea și Sorin Pârvu, Iași, Editura Moldova, p. 97–142.
- Courtès 2007: Joseph Courtès, *La semiotique du langage*, Paris, Armand Colin.
- Greimas 1975: Algirdas Julien Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, traducere și prefață de Maria Carpo, București, Editura Univers.
- Greimas 1983: Algirdas Julien Greimas, *Du sens II. Essais sémiotiques*, Paris, Seuil.
- Klinkenberg 2004: Jean-Marie Klinkenberg, *Inițiere în semiotica generală*, traducere de Marina Mureșanu-Ionescu, Iași, Institutul European.
- Mardare 2011: Gabriel Mardare, *La linguistique, les mots et la communication. Esquisse pour une analyse des stratégies dialogiques de Coseriu*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, Tom LI, 2011, p. 235–244,
http://www.alil.ro/wp-content/uploads/2012/05/24_MARDARE.pdf.
- Pătruț, Cmeciu 2010: Monica Pătruț, Camelia Cmeciu, *Dezbaterile electorale – un joc discursiv ritualic*, în „Sfera politicii”, nr. 3 (145), București, p. 57–63
http://www.sferapoliticii.ro/sfera/145/art09-patrut_cmeciu.html.

Figures and Figuration in Constantin Argetoianu's Memoirs

The aim of our paper is the semiotic analysis of discourse reflected in Constantin Argetoianu's memoirs. The analysis takes into account a set of narrative programs which describe the dynamics of figures. Our research brings into play an axiological approach for the figurative and thematic analysis. The figurative level includes in our case the political actors involved in the Prince Nicolae crisis. The figures and themes from the text of the memoirs derive from the values and rules of the royal Romanian family during the interwar period.